

DRAMATURGIA.

Dramaturgiai füzér.

Ist in meinem Werde das, was mir gaben andre Leute,
Ist das Meiste doch wohl mein und nicht Alles fremde Beute.
Jedem, der das Seine kennet, geb' ich willig Seines hin,
Weiss wohl, dass ich über Manches dennoch Eigen bleib und bin.
Logau.

I.

Mily irányt vegyenek színdarabjaink?

Sie werden sich ewiglich freien und fröhlich
sein über Dem, das ich schaffe; denn siehe,
ich will Jerusalem schaffen zur Wonne, und
ihr Volk zur Freude.

Jesaias 65, 18.

Közönséges panasz nálunk magyaroknál, hogy eredeti színdarabjaink nincsenek, másfelől, hogy a színészet nem pártoltatik a közönségtől. Mindkettőnek oka, úgy látszik nekem, színiköltőinkben feküdt és fekszik, kik a valódi irányt, melyen indulniok kell, még el nem találták, — s ez az egyetlen-egy — melyen a játékszín az étellel, a nemzet életével, szorosan egybe forr, összeolvad. Míg ez meg nem történik, addig a publikum mindig hideg marad; mert azt csak az érdekelheti, mi vele bizonyos kölcsönöségben, idea- és életrokonságban van. Bizonyítja azt a historia is; mert csak ott virágzott elejétől fogva teljesen a drámai művészet, hol a játékszín az étellel — társalkodási és politikai étellel — legszorosb kölcsönös összeforradásban volt, mint a régi Athenában és Rómában;

későbbben Londonban, néhány olasz városban és Párizsban. A németeknél, úgy látszik nekem, ez még nem történt meg. Iffland és Kotzebue ugyan kitűzék maguknak azon szép és dicsérendő czélt, hogy a színhátékot a nemzet életével közelebbi összeforrásba hozhassák: de az élet akkoriban — mond egy német kritikus — Németországban oly kicsinyes és kóros volt, hogy önmagukra azokra ragadt, kik azt lefesteni törekedtek. Mások kedvetlenül fordultak el e kicsinyesség silány képeitől; lelkök és phantasiájok a tisztát és fenségést kereste, s büszke visszavonultságukban szomorújátékokat irtak, melyeket csak kevesen olvastak, még kevesebben értettek, s azalatt a játékszínt mindennapias közlegényekre. Ezek képtelenek valának a nemzet életére viszonylagosan úgy hatni, hogy az ismét a játékszínre hatott volna vissza, s így kölcsönösen összeforrhattak volna e két egymáshoz igen szükséges viszonyok.

Aristoteles, a jó öreg, ezen első játékszínbíró, a publikumról emberségesen gondolkodott. Ő azt, mi a publikumnak valóban legnagyobb éldeletet vagy legnagyobb gyönyört adhat, a játékszín fő jelességének tartotta. Mi ellenben publikumunkat mindenféle érzésétől és életétől idegen rajzok elébe vezetjük, s azt kívánjuk, hogy úgy érezzen, mint mi akarjuk; azon induljon meg, vagy abban gyönyörködjék, mi életétől egészen idegen: s mégis csudálkozunk, midőn minden erőtetésünk mellett az mégis — mi igen természetes — hideg és részvétlen marad. Míg ezen különbség színiköltőink előtt egészen világos nem lesz, addig soha se fognak eleget tehetni, úgy tetszik nekem, a színművészet kívánatainak. Míg drámáink ön nemzeti életünkben nem meríttetnek, addig színünk a nyilvános étellel sohasem olvad egybe, s a publikumnak érdekes nem lehet.

Mi eddig is irtunk s kétségkívül napról-napra többet

irandunk; — de hát mily irányon járjunk? ha csakugyan eddigi irányunk czélra nem vezetett!

A mi bajunk, úgy látszik nekem, kettő volt. Először az, hogy játékszínünk boldogtalan utánzásokból s özőn-fordításokból állott, melyek a nemzet egészére minden legkisebb tekintet nélkül választattak. Másodszor, hogy a korszellemmel egy lépést nem tartottunk, s minmagunkat akartuk megcsalni, minmagunkat alantabbaknak hittük, mintsem valánk; mert, ha polgári nyugalmunk nem is rázatott fel úgy egész alapjából, mint a francziáké, mégis megtanúltunk már — az egész nemzetről szölok — familiai szűk körünköl kiljebb tekinteni. Már minket sem érdekel, úgy veszem észre mindenütt, az élet többé az ő hálóköbönyeges kényelmében; tetszik inkább élnkségében, iszonyaiban, szenvedélyeiben és nyugtalanságaiiban, melyeket a dolgok közönséges folyamatja szokatlan characterek által nyer, vagy megfordítva egy egyszerű character szokatlan esetek által.

Az idő basisa más lett. A színdarabok, melyekben az aristocratia ó francziás gyámatyák, udvarmesterek s a t. az érdemes polgári rendből és balga parasztok között középén áll, s azokkal ingerkedik, már a mi időnkbe nem valók. Az akkori szűk keblű ódivatos-polgári fogalmak, az álérzelgés, már korunkba nem illenek; s mégis! mindezekkel mily tömvék színi-repertoire-aink! s mi csuda, ha publikumunk belé nem megy? Publikumunk azokon túlesett, s a parókás és hajtókás játékszín ötven évnnyire van megettünk.

Érzeni kell színiköltőinknek annak szükséges voltát, hogy azon egyedül csak az ó-aristocratia multságára kiszámolt — egyetemes érdeket sohase gerjeszthető — conversatioi darabok helyébe megható képeket kelljen a mostani életből előhozni; másrészről, hogy a szállékony társalkodási enyelgés helyébe a természet komolyságát s

a monoton „société“ helyébe azon élesen rajzolt characterek és csudás esetek egész teljét a színre hozni, melyeket künn az életben találunk, melyeket Shakespeare-ban, és a legújabb francziáknál, s csak igen kevés németeknél találunk.

Minket is jövendőben tehát jobban fog érdekelni az ily drámai character-rajz neme, mint a régi egyszerű vígjáték, melyben a fiatal kapitány az öreg gyámot megcsalja s egy gyámleány-libácskát elcsábít, vagy melyben a szegény polgári szerelmesek egy hirtelenében Keletindiából haza érkezett gazdag nagybátya által kiházasíttatnak, vagy melyben egy kis fejedelem négy felvonáson által síró-rívó elismert szolgának az ötödik felvonásban kegyelmes pénzpótlékot ad.

S íme épen ez az, mire figyelmeztetni akartam.

Francziaországban most egy a romanticából kiindult character-rajzolatok neme kezd keletkezni, s a régi classici conversatioi daraboknak mindinkább kiljebb teszi szűrét. Eleinte ugyan a festésnek ezen neme kissé nagyított volt, s még most is sok darabban olyannak látszik lenni, kivált olyakban, melyeket a párizsi külvárosokban a nyersebb nép számára adnak elő. Ők eleinte egy felázasztott népelet emlékezetéből és még jelenleges tünényekből a legnagyobbítottabb képeket választák ki, s így származtak azon kikiáltott úgynevezett gonosztevői darabok, melyektől szomszédink kritikája visszaborzadt. De a nem nyers s első lépcsőn nem állapotott meg, s immár igen finomul és characteristicailag kezdi magát kimívelni, s nemsokára a legnagyobb historiai tableau-k mellett méltó rangban álland.

Hazánk történetei oly gazdag anyagot nyújtanak ezen characteristicai drámához, s oly éles decoratiókat, melynélfogva nem lehet nem remélni, hogy költőink a nélkül, hogy én mondjam, önmaguktól is vissza fognak lépni az ódivatos comoediától az élethez.

Legkisebbé se kételkedem, hogy véleményemben minden miveltebb s a szent törekvést czéljául vett színész is kezét fog velem. Nyilvános, hogy ők poesis és játékszín közt a valódi schismát elveszték. A leginkább német — siránkozó és francia udvariskodó költők egészen reájok tólák a természetlenséget. Ezen hibát nem lehet másként megorvosolni, mintha a színen természetes valóság s az életből vett szenvedélyek fognak átaljában behonosodni, s a tragikai hamis pathos és affectatio alul a gyékényt egészen elrántandják.

Nálunk, ítéletem szerint, Dugonics András volt az első dráma-írónk, kiben ezen irányt feltalálni, a még pólyában fekvő magyar színvilág contourjait, gyengén ugyan még s minden művészet nélkül, de mégis eléggé tapadó vonásokkal adva, hogy a nemzet egésze vele sympathizálhasson.

Mi a színiköltést (Toldy Handbuch der ung. Poesie XXI—XXII.) csaknem egy időben kezdtük ugyan a németekkel. Első két drámánk: Karády Pál „Balassa Menyhárt“-ja és Bornemissza „Klytemnestrá“-ja a XVI-ik századba esik; sőt vannak nyomai, hogy ezeknél szinte egy századdal korábban is voltak a magyar nemzetnek színi előadásai: későbben a XVII. és XVIII. században Felvinczi, Kunics, Illei, Kereskényi, Faludi, Simai, Sós és számos egyebek részint eredetileg, részint fordításban sokat adának. De a mellett, hogy ezek csaknem egészen drámai becs nélküliek, oly nem a nemzet életéből merítették s életéhez szólók valának, hogy nem csak a nemzet egésze előtt nem találhattak visszhangra, hanem talán egyes keblekben is keveset, ha mindjárt adattak is színen. Bessenyei „francia iskolája“ szintén nem mutathat fel semmi kielégítőt. „Maga Bessenyei (így szól Toldy az idézett helyen) a legelmésebb, termékenyebb és önállóbb közöttük, nem szabadulhatott meg az idegen befolyástól.

Drámáinak szabása, tónja és színe francia; nemzeti-ségről nála szó se lehet. Az ő „Attila-, Buda- és Hunyadi“-ja, valamint görögjei is, nem egyebek mindennapi francia alakoknál.“

Hozzuk fel most újabb drámáink legnagyobb részét; nézzük át az özönfordításokat, melyekből csaknem egyedül áll eddigi repertoire-unk, s kérdezzük meg minmagunkat, mi van azokban, mi a nemzet egészéhez szól és szólhat? Mi van, mi annak életével összeforr és forrhat? s nem épen ennek hiánya tette-e azt, hogy a színéletünktől egészen különvált világ volt mindig, s az maig is? Bizonyára nem talentumaink szűke, nem állandó szintünk nem léte okozá hátramaradásunkat. Az elsőket ki tagadhatja? csakhogy ezek az irányt hibázták el, melyen indulniok kellett. A másodiknak ezek alapítói, mihelyt olyat adnak, mi a nemzettel állandón és minden korban rokon, arra hat, azzal egybeforr.

Dugonics jóforma valószínűségben hallatá egy távolabb magyar előkornak tónját, melynek rokonságánál fogva is jobban kelle hatni a nemzetre, mint akár Faludinak száraz darabjai, akár Bessenyeinek francziái. Dugonicsban valódi magyar világot lelni, s a kevés vonásokkal odavetett situatiók okvetetlenül hatnak. Ő neki előre kellett mennie, hogy nemzeti színiköltészetünknek legalább contourjait ismerhettük. Az ő 4 drámája: „Toldi Miklós“, „Bátori Mária“, „Etelka Karjelban“ és „Kun László“ maig fenn vannak a színpadon, s ez mutatja, mint tartja meg magát a művészet tekintetében gyengébb darab is, mihelyt a nemzettel rokonságban van, más sokkal művésziebbeknél, melyekben ez utóbbi hibázik. Minden Dugonics után fellépett drámaírók között Katona József az, kiben e magyar világot ismét fellelhetni; sőt nála ez már potenciára van emelve. Katona még 1814-ben írta „Bánk-bán“-t és így még előbb Kisfaludy Károlynál; ő épen oly művész lélekkel és

színi ismerettel lépett fel; de Kisfaludy pályája hosszabbra nyúlt, körülményei és összeköttetései s tagadhatlanul belső ereje is csakhamar felülszárnyalák őt; noha nemzetiség Katonában mindig több van, mint Kisfaludyban. Kisfaludyt azonban ezen megjegyzés csak némely vígjátékaiban illetheti. Már Lessing is észrevette a nehézséget vígjátékokba nemzeti életet vihetni, úgy vihetni, hogy azok aljasok ne legyenek. Nálunk ez sokkal nehezebb, mivel nálunk a társas élet nagyon el van darabolva, s nincs összesítő pontja. Azonban, hogy Kisfaludyban mégis elég nemzetiség van, azt egyfelől bőven megmutatta Toldy (Élet és Literatura III. Rész), másfelől, a köztetszés, melylyel darabjai fogadtatnak. Kovács Pál s a legújabb vígjátékköltők ugyan e sphaera körül forognak, de a nemzeti életet bevinni még, úgy látszik nekem, egyik se volt egészen szerencsés, s onnét fejtem meg, hogy a tetszés mindig csak részleges marad. Vörösmartyban ismét több magyar világ s talán legtöbb mutatkozik. „Salamon“, „A bujdosók“, „Kincskeresők“, „Csongor és Tünde“, „Vérnász“, s a „Fátyol titkai“ teljes értelemben vett magyar charactereket bírnak; bennök magyar világ s azon irány mutatkozik, melyet, mint mondám, ha színünket az étellel összeforrasztani akarjuk, okvetlenül követnünk kell. Vörösmartyban csak azt lehet sajnálnunk, hogy eddig színre irni nem akart, pedig benne legtöbb erő volna, mely minket magával ragadna, s én nem hihetem, hogy kiben annyi s oly ritka drámai talentum van, ne volna egyszersmind színi talentum is.

S íme ezeket akarám felhozni például állításom bebizonyítására, melyek ugyan most nagyobb részint csak tagadólag bizonyítanak mellettem; de éppen azért győzőnek meg engem, hogy az eddiginél más irányon kell haladnunk, azon t. i., mely színünket a nemzet életével összeforrasztja, a nemzeti character-rajzok pályáján, melyre íme már köztünk is van út mutatva, de csak mutatva. Viktor

Hugo s iskolája e részben reánk igen nagy sikerrel fogna hatni, s darabjaink éppen úgy a nemzetre, mint az övére az ő darabjai. Csudálni lehet, hogy a magyar tudós társaság a színjátékot (drámát), melyen annyi jeleset lehet teremteni, egészen kihagyta jutalma alól, nevezetesen a színjátéknak ezen neme nálunk sokkal jobban hatna, mint sok úgynevezett víg- vagy szomorújáték.

II.

Játékszini bírálatokról.

„Ne epekedj a nap után, ha éjjel van; az hasztalan esztelenség volna, hanem gyujts apró lámpákat, magad és a tied ki vagytok segítve.“
Vajda: Pesti levelek.

Valamint a statusban heves viták vannak a különböző felekezetek közt, úgy a játékszínre nézve is megoszlanak a vélemények. Egyik fél azt tartja, hogy egy mivelte nép nélküle egészen ellehet, hogy abban semmi magasabb lelki élményre számolni nem lehet, s nem egyéb unaloműző mulatságnál; mások játékszín nélkül nem élhetnek, emelkedést és miveltséget kívülről nem ismernek, nem is képzelhetnek. Ítéletem szerint a játékszín általában nem szükséges, de oly hasznos intézet és műiskola, mely lelkesen mulat, a szívet képezi, az ízlést kifejti, az intelligenciát magasabb lépcsőre emeli, s így legkiterjedtebb értelemben véve nem egyéb, mint az otthon kezdett, iskolában és életben folytatott miveltetésnek szakadatlan fentartója, bővítője. Következésképpen célja nem lehet csupa unaloműzés és mulattatás; de nem is egyetlenegy mód a népmivelésre, hanem csak egyike a hasznos módoknak. De hogy az lehessen, szükséges, hogy hasztalan, semmitjelentő spektakulomokból ne álljon, hanem lélekre ható, nemesebb mulatságot adó tükrözet legyen; ne valamely nadragulyás érzélgést és sentimentalitást tanítson, hanem az embernek valódi életére —